

lució en l'ús normal del Continent es degué fer especialment a través dels cobrecaps o lligadures usats per partides de guerrillers, miquelets i bandolers, i pels seus adversaris de les Esquadres. La cançó popular reflecteix, en els Ss. xvii i xviii, peces on la roba es devia anar fent més dura i es combinava amb cintes i flocadures de gran adorn: «quan yo era petit / no cal dir si presumia // de tafetans al barret / de deu mil colors n'hi havia», «el barret engalonat com a mossos de l'esquadra» (S. xviii), Milà, *Romulo*, 372.2, 91.10; el dels mossos de l'esquadra s'anà convertint en un capell alt de forma dura però fou sempre ben negre.³ Són d'interès per a aquesta evolució les dades d'Onofre Pou (a. 1575).⁴

Atesa la documentació que apleguen Walde-H., Weisgerber, A. Souter (*ALLG* x, 541), Spitzer (*ASNSL* cxxxvi, 74-5), Whatmough (*Dial. of A. Gaul*, p. 73), Thurneysen (*Fs. Ernest Kubn*, 1916, 82), Sepulcri (*RIL* lxxx, 461ss.), Terracini (*Riv. di Filol.* xlix, 425), Bolelli (*It. Dial.* xvii, 156-7), i sobretot la molt copiosa i explícita de Holder (I, 424-6; III, 868-70), ja no ens pot quedar cap dubte que el mot llatí BIRRUS era manllevat del cèltic.

Ja ens ho assegura un escoli de Juvenal («cucullo, de birro Gallico scilicet, nam apud Santonas oppidum Galliae conficiuntur»), però no és més que una de les moltes declaracions concordes, car ja en l'*Edicte de Dioclecià* de 301 d. C., una de les fonts més antigues, on s'enumeren les procedències de les menes de birri, figuren al capdavant el *Bretannikós*, el *Nervicus*, el *Melitomagesios* i el d'altres tribus galles, Vopisc parla dels Atrebàtics (Arràs), i si l'*Edicte* també hi posa el *Phrygiakós* (que deu ser el que després se'n digué casquet frigi, o barretina curta), justament la dada més antiga de totes, mitjan S. II d. C., ens ve d'Artemidor d'Efès, habitant també d'Anatòlia, i totes dues coses ens fan pensar en els gàlates celtas, que tanta puixança tingueren a l'Àsia Menor per aquell temps; Artemidor el dóna com un dels quatre noms que gentis diverses donaven a la clàmide o casaca militar (ἔντοι... οὐ δὲ... οὐ δὲ...) i un altre d'aquests noms, *mandýe*, té també aspecte estranger en grec (d'aire vagament cèltic); aquest figura últim, com el menys conegut i més curiós.

Altresment l'enllaç que alguns volgueren establir amb l'adjectiu gr. *byrrhos* 'rogenc' no sembla ser més que una pseudo-etimologia culta; car sempre més constà com una vestidura occidental, estranya als grecs, i Suidas fa constar que és un «ἀμύρτιον Ῥωμαϊκόν». Diverses indicacions concorren a mostrar que era una vestidura «curta» («cuculla brevis, grossior cappa», *CGL* v, 410.18, 271.52; iv, 16.10), la casaca era una roba curta, el text llatí de l'*edicte* reemplaça el *birros* *Nerbikós*, de la versió en grec, pel *sagum gallicum* de la versió llatina, que tampoc era llarg, d'altres ho identifiquen amb el *Cucullus* que era més aviat caputxa que capa. És, doncs, probable que es tracti del mateix mot que l'adjectiu *berr*, comú a les quatre llengües cèltiques insulats per dir 'curt'.

Però en romànic el primitiu BIRRUS no ha sobrevis-

cut, i sols trobem la forma d'aire diminutiu *berret*, *-etto*.⁵ No podem deixar de recordar-nos que al sufix diminutiu -ITTO- solament se li han trobat antecedents en les romanalles antroponímiques de les inscripcions i textos de l'àrea cèltica. Ara bé el sufix *-et* no començà a funcionar en romànic fins a data molt tardana (abans, tot era -ELLUS). Un diminutiu en *-et* emparentat directament damunt un mot llatí que no ha perdurat en romànic, no és cosa que convenci. Seguirament, doncs, al romànic passà un mot ja bo i format en cèltic, de la forma *BIRRITTO,⁶ que designava un *birros* més curt: justament, doncs, una cogulla, caputxa, almussa o bonet que ja no baixava del coll. Podem quasi donar-lo per documentat, car en un diploma merovingi dels publicats per Pardessus, de l'any 542 (versió de Bréquigny), es llegeix «reliqua vestimenta mea, excepta *birreto* auriculari» (Holder I, 426.28; III, 868.37). Doncs, història paral·lela a la de *capell* i *caputxa*, així mateix diminutius i també modificacions escurçades de la *capa*.

Entre les llengües romàniques, el nostre mot no és patrimonial més que en les del Centre (el fr. *béret* és manlleu de l'occità, el cast. *birrete* és també producte savi⁷ on es complicà el model català amb l'italià i alguna influència del baix-llatí). Però són antics l'italià *berretto* (*b. ducale veneziano*, *b. di cardinale*, etc.) i *berretta*, el mot català i l'oc. *berret*, *berreta* (avui *-eto*, *TdF*): és sabut que aquest ha constituït el nom tradicional de la boina gascona i basca («*berret basques*). És possible, en veritat, que l'ús popular hagi existit des d'antic en terra portuguesa, on avui existeix l'ús popular i tradicional d'una espècie de barretina, dita *barrete*. I realment *barrete* ja apareix en la versió gallega dels *Mirages de Santiago* del S. xiv, 103.12.

També sembla que degué existir més o menys en mossàrab, per més que no en tinguem proves directes (no ho recullen Simonet ni Dozy). Però en ambients jueuics del Marroc s'assenyala *bàrrita* com a traducció de «sombbrero» en l'àrab local (cita de Rey Colaço a Lerchundi); P. Meneu, a la *Rev. de Aragón* v, 87, donà com a marroquina la mateixa forma o bé *berniña* definint-la «birrete, barretina, gorro portugués o catalán, sombrero».⁸

La fraseologia genuïna i arrelada de *barret* en català inclou usos d'explicació interessants. Un *barret de rialles*, ja es documenta en el Labèrnia de 1839 (*AlcM* la localitzada a Mallorca i a set poblacions de Nord a Sud del català oriental) i Pitarrà és autor d'una gata (c. 1865) titulada *Un barret de rialles*, que ens descriu el tipus de l'home informal, ximple, poc seriós, 'un belluguet, que ningú no es pot pendre seriósament'.⁹ Grec que en això tenim una al·lusió a la lligadura o cofadura que duïen els bufons o joglars «folls». Recordem el *barret de cascavells* i la comèdia *Un berretto a sonagli* de Pirandello: el personatge boccaccesc imitat en el *Cymbeline* de Shakespeare sembla que ja anava amb aquest atribut, cf. *cymbalus* espècie de cascavell; afegint-hi la frase feta catalana *tenir el cap ple de cascavells* o *dur cascavells en el cap*. *Casa de barrets* per a la de Ienocini deu fer al-